

destul de puțin investigată și ca atare foarte generoasă și provocatoare pentru cercetător. Avem apoi ocazia să pătrundem în universul social-religios al comunităților ortodoxe din Transilvania, într-un timp în care moartea era un eveniment mult mai prezent (ca urmare a epidemiilor, deceselor infantile, a speranței de viață reduse etc.), generator de atitudini diverse și în mare măsură diferite de cele pe care le au astăzi individul și societatea modernă. Desigur, poate că felul în care era înțeleasă atunci „moartea inevitabilă, moartea neașteptată, moartea cotidiană [...], moment de maximă coeziune a comunității, în care diferențele etnice, sociale, diferențele politice sau resentimentele se estompau până la dispariție în fața implacabilului morții”¹ mai are slabe ecouri în modul de desfășurare al înmormântărilor din satul românesc de astăzi, izolat și îmbătrânit. Cred, mai departe, că mesajul cărții de față îi poate interesa foarte mult pe clerici, știut fiind că una dintre marile pietre de încercare ale pastorației este *cuvântul tămăduitor*, cuvântul care vindecă durerea și dă speranță. Un preot care citește măcar câteva cazanii din prezenta colecție, va înțelege că sunt anumite lucruri în firea omului (cum este teama de moarte) care nu vor părăsi mentalul colectiv al umanității și care cer mereu răspunsuri noi, adecvate; lectura acestei cărți contribuie mult la înțelegerea evoluției gândirii umane dintr-un spațiu istoric, geografic și cultural. Deși tradiția *iertăciunilor* și a *verșului* la înmormântare tinde să se dilueze, să se reducă sau să dispară, lăsând locul unei predici tematice la care se adaugă citirea lapidară a unei biografii a persoanei decedate, adaptate pragmatismului omului modern, totuși nu putem trece indiferenți peste frumusețea arhaică a unor *iertăciuni* sau *poezii funebre*: „O, lume veselitoare/ curund ești trecătoare/ nu te óme dezmerda/ că Domnul te va cerceta”².

Benone Simeon Scrob

Toma Goronea, *Fortificația bastionară de tip Vauban de la Alba Iulia (prima jumătate a secolului al XVIII-lea)*, Alba Iulia, Editura Aeternitas, 2007, 167 p. (il. alb-negru și color).

O lectură atentă a discursului istoric semnat de Toma Goronea, diseminat pe parcursul lucrării de față, ne îndreaptă, aproape instantaneu, spre mult discutata *hartă a civilizației în epoca Luminilor* din cunoscuta carte lui Larry Wolff, *Inventarea Europei de Est* (traducere din engleză de Bianca Rizzoli, București, Humanitas, 2000), în care ni se propune un incitant studiu interdisciplinar și poliglot al veacului Luminilor. De ce menționăm această contribuție? După opinia noastră, cetatea bastionară de tip Vauban de la Alba Iulia din prima jumătate a secolului al XVIII-lea reprezintă, prin scopurile politice, sociale și militare pentru care a fost proiectată de către cercurile aulice și guberniale, un anumit segment de civilizație europeană în veacul Luminilor. De fapt, autorul ne demonstrează, prin forma actuală de redactare a cărții – la origine, o apreciată teză de doctorat în Istorie – și, îndeosebi, prin incitanta problematică a celor patru capitole, inegale ca întindere, dar și în ceea ce privește consistența discursului istoric, că fortificația din capitala Principatului transilvănean ilustrează anumite finalități culturale și politice, asupra cărora a insistat istoricul postpașoptist și romantic

¹ *Ibidem*, p. 10.

² *Ibidem*, p. 358, din *Cântec la morți*, Treznea, jud. Sălaj.

George Barițiu, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în articolul *Apulum, Alba Iulia, Belgradu în Transilvania* (cf. *Transilvania*, XVII, 1886, 21-22).

În esență, lucrarea lui Toma Goronea este, sub raport metodologic, o pledoarie pentru cercetarea interdisciplinară, dacă avem în vedere neîncetatul apel la științele auxiliare ale istoriei. Un astfel de apel îl găsim în cele patru capitole, de la capitolul I („Sisteme de fortificații bastionare europene sec. XVI-XVIII”, p. 9-50), continuând cu capitolul II („Istoricul fortificației de tip Vauban de la Alba Iulia”, p. 51-75) și încheind cu capitolul III („Poarta a III-a a cetății din Alba Iulia”, p. 76-80), respectiv cu capitolul IV („Implicațiile factorului climatic în degradarea plasticii figurative și decorative a cetății Alba Iulia”, p. 81-87). Sub raport conceptual și metodologic, se impun atenției lectorului și alte secvențe ale lucrării, anume: „Cuvânt înainte” (p. 7), pe care l-am fi dorit mai amplu și mai explicit, „Explicația figurilor și planșelor” (p. 88-89), „Lista prescurtărilor bibliografice” (p. 90-94), „Bibliografie” (p. 95-99), „Ilustrații” (p. 101-167).

Baza documentară a cercetării o constituie diferite și numeroase piese arhivistice ori cartografice păstrate la Kriegsarchiv Wien (Austria), fond *Inland C. VI. Galizien, Bukowinen und Siebenbürgen* (nr. inv. 33), și la Direcția Județului Alba a Arhivelor Naționale; dintre izvoare se detașază Ms. II – 138 de la Biblioteca Națională a României, filiala Batthyaneum Alba Iulia, *École de Mars pour apprendre l'art de fortifier [...]*. Totodată, discursul istoric al autorului, din care nu lipsesc mai multe *vicia typographica*, este completat, în chip fericit, cu 58 figuri (color și alb negru). Acestea dau câștig de cauză unei mai vechi constatări, potrivit căreia – de foarte multe ori – *glasul imaginilor* este la fel de convingător ca *glasul documentelor istorice*. În cazul de față, imaginile după documente, păstrate în fonduri arhivistice din țară și din afara granițelor ei, dovedesc un confortabil element de *continuitate* în ceea ce privește sistemul defensiv, ilustrat de fortificația de la Alba Iulia, de la cetatea princiară până la sistemul Vauban din epoca împăratului Carol al VI-lea.

Încadrată în câteva sisteme de fortificații bastionare din Europa secolelor XVI-XVIII, fortificația de tip Vauban de la Alba Iulia din veacul Luminilor nu poate fi judecată în afara vieții militare din Transilvania acelei epoci – dacă ar fi să ne gândim la lucrările devenite clasice, precum cele ale lui N. Densușianu, *Istoria militară a poporului român*¹, respectiv N. Iorga, *Istoria armatei românești*². Concepută și construită din porunca cercurilor aulice de la Viena, la un anume timp după victoria creștină asupra turcilor la asediul Vienei (1683), fortificația bastionară de la Alba Iulia a îndeplinit, în cadrul unui indiscutabil sistem defensiv din Europa Centrală, și un rol politic, dacă avem în vedere raporturile de multe ori tensionate dintre Curtea din Viena și Stările din Principatul Transilvaniei. Suntem în fața unor manifestări ale politicului, într-o perioadă de renaștere a societății în Europa centrală. De altfel, autorul lucrării ar putea identifica informații utile, în acest sens, și în lucrările lui Hans Leo Mikoletzky, *Österreich. Das grosse 18. Jahrhundert. Von Leopold I. bis Leopold II.*, Wien, Austria Edition, 1967; Ernst Trost, *Prinz Eugen*, Wien, München, Amalthea Verlag, 1985 ș.a.

Oricare dintre cele patru capitole ale cărții le-am parcurge, am întâlni același discurs aplicat, cu multe elemente tehnice, care pune în evidență, prin mijloace

¹ Ediție îngrijită și prefațată de I. Opreșan, București, Editura Vestala, 2002.

² Ediție îngrijită de N. Gheran și V. Iova, București, Editura Militară, 1970.

proprii, particularitățile de tip stilistic și structural, la care se adaugă trecerea în revistă a tehnicilor de lucru utilizate în construirea fortificației de tip Vauban din Alba Iulia. De pildă, în cazul capitolului III, Toma Goronea, bazându-se pe o bună cunoaștere a documentației istorice asupra monumentului, valorificând experiența repetatelor specializări – în țară și în străinătate – în domeniul conservării și prezervării monumentelor istorice și probând o indiscutabilă putere de analiză, discută, în cunoștință de cauză, stilurile artistice și arhitectonice ale monumentului, fără să neglijeze aspecte structurale propuse de impresionanta Poartă a III-a, reprezentativă prin monumentalitate și bogăție decorativă. În fond, monumentul este rezultatul unei fructuoase și îndelungate activități, între anii 1715-1728, grație unei energice și talentate echipe de pietrari, între care s-a remarcat sculptorul german Johann König (fără să excludă și contribuția altor „stauari” ori cioplitori în piatră, identificați prin mai vechile cercetări datorate lui Nicolae Sabău, Gheorghe Fleșer și, desigur, Entz Géza). Reținem, în acest sens, și afirmația autorului, potrivit căreia centrul șantierului de plastică figurativă barocă de la Alba Iulia ar fi „primul și cel mai vast șantier” (p. 76), care ar fi influențat, până la un anumit punct de vedere, evoluția de ansamblu a sculpturii decorative și figurative din Transilvania Luminilor.

Discursul autorului se fundamentează, în demonstrația științifică din acest capitol – dar și din altele –, pe rezultatele câtorva analize științifice și de laborator, efectuate de Institutul de Geologie din București (geolog Ioan Popa), care au stabilit tipul de calcar utilizat (tip Podeni), de Întreprinderea de Prospekțiuni Geologice S.A. (Prospekțiuni Geologice și Tehnice) București. Datele din buletinele de analiză, care pledează pentru prezența unui calcar dur (în concordanță cu sorturile de la Centrul Internațional de Studii pentru Conservarea Bunurilor Culturale, Roma), utilizat din plin la construcția impozantului monument.

La o eventuală continuare a investigației, autorul ar putea amplifica și diversifica cercetările asupra programului iconografic al Porții a III-a, căci n-ar fi lipsite de interes unele analogii cu exemple oferite de alte fortificații Vauban din Imperiu, în continuarea analizelor lui Nicolae Sabău și Gheorghe Fleșer. Concepută pentru a glorifica personalitatea și domnia lui Carol al VI-lea (1711-1740), tatăl Mariei Tereza, Poarta a III-a atrage atenția prin monumentalitate și ilustrează conceptul structural și decorativ al unui remarcabil arc de triumf suprapus de edicul. Acesta îndeplinește, după cum opinează Toma Goronea, funcția de soclu pentru grupul structural ecvestru imperial. Și în această secvență a lucrării, autorul se simte acasă, oferindu-ne, la îndemâna unui vocabular specializat, cu repetate accente tehniciste (care ar putea incomoda pe lectorul istoric), pagini convingătoare, care pledează în totalitate pentru originalitatea artistică și arhitectonică a monumentului.

Prin investigația de acum, suntem în fața unei *premiere istoriografice*, în care se discută – în cunoștință de cauză – aspecte din *starea de sănătate a fortificației și problematica conservării ei*. De fapt, Toma Goronea stabilește mai mulți factori care au accelerat fenomenele de degradare fizică și chimică a porții a III-a de la cetatea Vauban, cu urmări complexe și de durată asupra materialului folosit la construcția fortificației (cărămidă, piatră etc.). În efortul de a explica mecanismele lente și rapide ale degradărilor care au marcat plastica figurativă și decorativă barocă a porților și bastioanelor, autorul atrage atenția asupra câtorva principale elemente de climat local, care au determinat un anumit comportament al materialelor folosite: temperatura,

umiditatea relativă, instabilitatea atmosferică, forța eoliană etc. De fapt, se acordă o mare importanță forței fizico-mecanice a vântului (predomină vântul din direcția sud-vestică), alături de fenomenul de factură chimică în direcția dizolvării și cristalizării sărurilor solubile, factori care, alături de oameni, au acționat – treptat și distructiv – asupra monumentului. Pentru alte amănunte se poate consulta, cu folos, conținutul capitolului al IV-lea, mai sus nominalizat.

După lectura cu creionul în mână a lucrării lui Toma Goronea, cadru didactic titular la Catedra de Istorie de la Alma Mater Apulensis, intitulată simplu dar convingător *Fortificația bastionară tip Vauban de la Alba Iulia (prima jumătate a secolului al XVIII-lea)*, trăim sentimentul unei împliniri istoriografice, nu numai din perspectiva istoriei locale-naționale, dar și central-europene. Nu ne îndoim că lucrarea citită, căreia îi lipsește un rezumat într-o limbă de circulație internațională – dacă avem în vedere semnificația culturală și politică a monumentului Vauban de la Alba Iulia din perspectiva Europei centrale! – constituie doar un moment din amplul și necesarul program de cercetare, conservare și valorificare a cetății habsburgice din orașul nostru, care se raportează la numele autorului.

Iacob Mârza

Laura Stanciu, *Între Răsărit și Apus. Secvențe din istoria Bisericii românilor ardeleni (prima jumătate a sec. al XVIII-lea)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2008, 241 p.

Prin această nouă apariție editorială despre istoria ecleziastică a românilor transilvăneni, distinsa cercetătoare Laura Stanciu completează, pe de o parte, aria interesului său publicistic referitor la acest subiect, pe de altă parte aduce un important și de neînlocuit aport istoriografic în peisajul publicațiilor referitoare la istoria Bisericii Unite cu Roma. Continuând demersul cercetărilor, consacrate deja, privind contribuțiile lui Gherontie Cotore și ale lui Petru Maior la evoluția iluminismului românesc, dar și cele referitoare la dinamica semanticii istorice preiluministe și iluministe transilvănene, Laura Stanciu devine prin volumul de față (din nou) o asiduă cercetătoare a fenomenului religios din Transilvania secolului al XVIII-lea.

Referindu-se de la bun început la rezultatele conferințelor interconfesionale și ecumenice recente privitoare la problematica Bisericii Unite cu Roma, Laura Stanciu, prin tripticonul utilizat: I. Despre unire, II. Despre tradiție. III. Despre dogmă, ne oferă o sinteză detaliată și multidisciplinară a ideii de unire religioasă în aspectele ei esențiale – documentele fondatoare, consolidarea tradiției bisericești și evoluția structurii dogmatice. Fiind un subiect controversat în istoriografia îndeosebi ecleziastică, tema abordată a fost susținută de autoare printr-o surprinzătoare deschidere către dialog „între lumea bisericească și istoriografia academico-universitară”, supusă însă unei riguroase metodologii istorice, animată desigur de o dorință de înțelegere și comunitară interconfesională exemplară. Cu o vădită aplecare spre înțelegerea, comprehensiunea timpului istoric, cu un deosebit respect față de perceptul *sine ira et studio*, această nouă dezbatere privind coagularea identitară a Bisericii Greco-Catolice din Transilvania are menirea, nu în ultimul rând, de a reamplasa discursul istoric despre această temă în parametrii dezbaterii academice cei mai moderni cu putință, reprezentând un argument important în reevaluarea discursului partizan cu privire la fenomenul unirii religioase din Transilvania. Din acest